

NEMES ASSZONYOK MECENATÚRÁJA A 17.
SZÁZADBAN A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN.
BATTHYÁNY ERZSÉBET ÉS THÖKÖLY ÉVA
MINT AZ EGYHÁZ PATRÓNÁI

THE PATRONAGE OF NOBLEWOMEN IN
THE 17TH CENTURY IN THE KINGDOM OF
HUNGARY. ERZSÉBET BATTHYÁNY AND ÉVA
THÖKÖLY AS PATRONS OF THE CHURCH

Viskolcz Noémi

PhD, főiskolai tanár

ÖSSZEFOGLALÁS

A kora újkori nemes asszonyok mecenatúrájáról kevés forrás áll rendelkezésre. Ezért fontosak a fennmaradt végrendeletek, amelyekben a nők önállóan dönthettek a saját vagyონrészükről. A tanulmányban két arisztokrata nő, Batthyány Erzsébet és Thököly Éva végrendeleteinek elemzésére kerül sor, azt a szempontot szem előtt tartva, hogy milyen rendelkezéseket tettek az egyház javára. Bár mindketten evangélikus családban nevelkedtek, még a házasságuk előtt katolikus hitre tértek és attól kezdve a katolikus egyház és intézményei elkötelezett támogatóinak számítottak. Özvegyységük, illetve Thököly Évának a férjétől való különélése során patrónusi tevékenységük kiteljesedett, Batthyány grófnő elsősorban a domonkos, a hercegasszony pedig a ferences rendet támogatta. Vagyonuk nagy részét gyermekeik örökölték, de számottevő összegeket fordítottak egyházi alapítványok létrehozására, építkezésekre, templomok felszerelésére, papok támogatására, amely koruk kiemelkedő patrónáivá tették őket.

Abstract

There are few sources on the patronage of early modern noblewomen. Hence the significance of the surviving wills, in which women had the autonomy to decide on their share of property. This study analyses the wills of two noblewomen, Erzsébet Batthyány and Éva Thököly, from the point of view of the provisions they made for the benefit of the church. Although both were raised in Lutheran families, they converted to Catholicism before their marriage and from then on they were devoted supporters of the Catholic Church and its institutions.

During their widowhood and Eva Thököly's separation from her husband, their patronage activities were extended; Countess Batthyány mainly supported the Dominican Order, while the Duchess the Franciscan Order. Most of their wealth was inherited by their children, but they also spent considerable sums on starting church foundations, on construction projects, on equipping churches and supporting priests, which made them outstanding patrons of their time.

Kulcsszavak: mecenatúra, patróna, katolikus egyház, Batthyány Erzsébet, Thököly Éva, végrendelet

Keywords: patronage, patroness, Catholic Church, Erzsébet Batthyány, Éva Thököly, testament

A női mecenatúráról a korai újkorban

A kora újkor női mecenatúrájának a bemutatása nem egyszerű, mert a terület forráshiányos. Az olyan tipikus mecénási források, mint a mesterszerződések, -megbízások, a kivitelezés dokumentumai, számlák vásárlásokról, levelezések művészekkel, gyűjteményalakítási elképzelések, tervrajzok és modellek, továbbá naplók, személyes feljegyzések alig fordulnak elő a magyar levéltárakban. Ha mégis, akkor is inkább a férfi megrendelő alakja látszódik ezekben, sem mint a nőé, esetleg együtt szerepel a házaspár alapítóként vagy megbízóként. Utóbbira szemléletes példaként a mariazeili bazilika magyar kápolnáinak a megalapítása és berendezése hozható. Három olyan kápolnáról van szó, amelyet egy-egy magyar arisztokrata házaspár költségén alakítottak ki az 1660–1670-es években, Galavics Géza megfogalmazásában ezzel visszatükrözve a katolikus főnemesi kultúrát és a külföld felé megformált nemzeti önképet.¹ Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia, Draskovich Miklós és Nádasdy Krisztina, valamint Esterházy Pál és Esterházy Orsolya bár együtt, házaspárként jelentek meg az alapítólevelekben, a nők szerepe mégis szinte teljesen elhomályosult azóta.²

Létezik azonban egy forrástípus, amelyben a nemes asszonyok patrónusi tevékenysége jobban kirajzolódik, ez pedig a végrendelet. A nő ebben nemcsak feleségként, hanem a születési családja képviselőjeként is megnyilvánulhatott, és amennyiben saját vagyonnal rendelkezett, akkor arról – bizonyos öröklési szokásjogok figyelem-

¹ *Galavics Géza*: Magyar főurak és a mariazeili bazilika magyar kápolnái. In: *Mariazeil és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete*. Szerk. Farbak Péter, Serfőző Szabolcs. Bp. 2004. 98.

² *Galavics G.*: Magyar főurak i. m. 100–107.

bevételeivel – szabadon dönthetett.³ A 'végrendelkező nő' téma jól ismert a nemzetközi és a magyar szakirodalomban is. A Habsburg Birodalom kora újkori arisztokrata asszonyaira nézve Beatrix Bastl monográfiája alapvető áttekintés, és megemlítendő az a bécsi kutatási projekt is, amely címében – *Briefe adeliger Frauen* – 16–18. században élt nemes nők levelezésének feldolgozását tűzte ki célul, de több száz házassági szerződést és végrendeletet is feldolgoztak.⁴ Magyar levéltárakból sok nemes asszony végrendeletét közölték az elmúlt évtizedekben.⁵ Szisztematikus gyűjtést Tüdös S. Kinga végzett, aki erdélyi nemes férfiak és nők végrendeleteit tette közzé négykötetes sorozatában, ám e fontos források értékelése még várat magára.⁶ A késő középkori női végrendeletekről Kelényi Borbála írt disszertációt.⁷ Mintegy száz 1550 és 1715 között élt erdélyi nemesasszony végrendelkezési szokásait vizsgálta Horn Ildikó, kutatása eredményei nekem is viszonyítási pontként szolgáltak e tanulmány megírásához.⁸

³ *Beatrix Bastl*: Zur sozialen Identität der adeligen Frau, Ihre Ausdrucksformen an kleinen Höfen. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*. Hg. von Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1997 (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland) 23–24.

⁴ *Beatrix Bastl*: Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der frühen Neuzeit. Wien, 2000.; Projekt - Briefe adeliger Frauen, Universität Wien, <https://www.univie.ac.at/Geschichte/Frauenbriefe> (megtekintés: 2022. május)

⁵ Pálffy Katalin végrendelete, Pozsony, 1612. augusztus 15. Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete. Kiad. *Merényi Lajos*. Történelmi Tár 20. (1897) 754–767.; Fugger Mária végrendelete, Vöröskő, 1636. március 26. In: *Jedlicska Pál*: Adatok Erdődi Bárány Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897. 740–742.; Thurzó Mária végrendelete, Szeptenc-Újfalu, 1661. november 11. *Komáromy András*: Thurzó Mária végrendelete és Beniczky Péter a költő. Századok 21. (1887) 321–347.; Révay Kata Szidónia végrendelete, 1663. augusztus 9. Révay Kata Szidónia levelei férjéhez 1656–1702. Kiad. *Komáromy András*. Történelmi Tár 12. (1889) 292–298.

⁶ Erdélyi testamentumok. 1. kötet. Hadviselő székelyek végrendeletei. Kiad. *Tüdös S. Kinga*. Marosvásárhely, 2003.; Erdélyi testamentumok. 2. kötet. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. Kiad. *Tüdös S. Kinga*. Marosvásárhely, 2006.; Erdélyi testamentumok. 3. kötet. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660. Kiad. *Tüdös S. Kinga*. Marosvásárhely, 2008. Erdélyi testamentumok. 4. kötet. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1661–1723. Kiad. *Tüdös S. Kinga*. Marosvásárhely, 2011.

⁷ *Kelényi Borbála*: Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526). PhD disszertáció. Bp. 2015. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kelenyiborbala/diss.pdf> (letöltés: 2022. április)

⁸ *Horn Ildikó*: Nemesasszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi

Nem minden arisztokrata asszony végrendekezett. Elterjedt gyakorlat volt, hogy a nő csupán megerősítette vagy elfogadta férje akaratát a testamentum aláírásával. Az is előfordult, hogy a férj és a feleség ún. páros vagy közös végrendeletet írtak. Önálló testamentum alkotására többnyire akkor került sor, amikor a nő már özvegy volt, saját vagyonnal bírt, amely fölött szabadon rendelkezhetett és ehhez esetleg uralkodói megerősítést is szerzett.⁹ Kelényi Borbála és Horn Ildikó kutatásai alapján megállapítható, hogy a nők jótékony és kegyességi célokra gyakran – a férfiaknál gyakrabban – fordítottak kisebb-nagyobb összegeket vagy egyéb juttatásokat, például gabonát, bort, állatot, ruházatot és értéktárgyakat. Különös becsben állt náluk, felekezetiétől függetlenül, a lelki gondozást végző egyház, szerzetesrend, egy-egy lelkész vagy szerzetes.¹⁰ Kelényi Borbála egyébként tipizálta is az ilyen jellegű adományokat: a nők általában emlékmiséket rendeltek, egyháznak (plébániatemplom, szerzetesrend) és egyházi személyeknek készpénzt vagy egyéb javakat hagytak, alamizsnát osztottak ispotályoknak, szegényeknek, koldusoknak, templomok felszerelését, építését, felújítását támogatták.¹¹ Ez utóbbira azonban csak kevés példát talált Kelényi Borbála: Kanizsai Dorottya egy temetőkápolna emelését, Alsólendvai Bánfi Dorottya a sztenicsnyáki Szűz Mária (ferences) -kolostorban egy Krisztus Teste-kápolna építését határozta el.¹²

A nagyobb, magaszosabb célokra, például alapítványokra, építkezésekre, ösztöndíjakra fordított végrendeleti adományok nemcsak a 16., hanem a 17. században is ritkák voltak, s még a magasabb társadalmi rangú asszonyok is ritkán tudtak ezekre adakozni. Néhány példát azért lehet említeni. A nádorfeleség Pálffy Katalin 1612-ben 1000 forintot és annak tőkeamatát biztosította a báni evangélikus iskolának (Trencsén vármegye), majd ugyanazon a testamentumon belül „megjobbította” ezt az összeget 2000 forinttal.¹³ Pálffy Miklós felesége, Fugger Mária a pozsonyi Szent Márton-templomnak tett nagylelkű, 1000 forintos felajánlást, nem véletlenül, hiszen ott temetkezett a Pálffy család.¹⁴ Ugyanő kisebb összegeket hagyott karitatív

Fejedelemségben. In: Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. Szerk. Erdélyi Gabriella és Tusor Péter. Bp. 2007. 326–345.

⁹ Horn I.: Nemesasszonyok i. m. 327–328.

¹⁰ Horn I.: Nemesasszonyok i. m. 342–343.; Kelényi B.: Késő középkori i. m. 76–115.

¹¹ Kelényi B.: Késő középkori i. m. 76–115.

¹² Kelényi B.: Késő középkori i. m. 102–103.

¹³ Pálffy Katalin végrendelete, Pozsony, 1612. augusztus 15. Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete i. m. 760–761.

¹⁴ Erika Kiss - Noémi Viskolcz: Pohreby Pálffyovcov v ranom novoveku. In:

célokkal szerzetesrendeknek, így a pozsonyi klarisszáknak és ferenceseknek, a nagyszombati ferenceseknek, és szintén jelentős a cseszei ispotály (Pozsony vármegye) részére alapítványban letett 2000 forint.¹⁵ Végül a patrónák közé sorolható az evangélikus Révay Kata Szidónia is, ő akkor gondoskodott az egyházáról és annak tagjairól, amikor a legnagyobb szorongatásnak voltak kitéve. 1663-ban a következő evangélikus intézményeknek, illetve személyeknek adományozott (főként alapítványi formában – azaz a tőke összegét nem használhatták fel, csak annak éves kamatait):

- a pozsonyi evangélikus iskolának – 1000 forintot;
- a pozsonyi magyar templom épületére – 500 forintot;
- a beszercebányai evangélikus iskolának – 1000 forintot, hogy „*interesséből mindenkor egy szeginy árvát, mely gyámoltalan vóna, tarcsák és taníttassák, akademiában is promovédják*”;¹⁶
- a zaturcsai evangélikus templomnak – 500 forintot (itt a nővére volt eltemetve);
- a nagyszombati evangélikus templomnak – 500 forintot;
- a pozsonyi ifjú prédikátor, Sutári Bálintnak – 100 tallért;
- az illavai ispotály épületére és szegények tartására – 500 forintot és állatokat.¹⁷

Révay Kata Szidóniának megmaradt egy jó negyven évvel későbbi végrendelete is, amely hasonló nemes adományokat tartalmazott: ebben létrehozott egy 1000 forintos alapítványt és a pozsonyi evangélikus egyház német, magyar és tót prédikátorainak kezelésébe adta, hogy a „*capitalisnak interesseből Praedicatorsagra menendő szegény ifjakat taníttassanak*”.¹⁸

*

Az alábbiakban két olyan asszonyt szeretnék bemutatni, akikről végrendeletük és más források alapján elmondható, hogy még az előbb felsoroltakon is „túltéve” tulajdonképpen egészen másként gondolkodtak a pártfogásról és mecénatúráról.

Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Red. Tünde Lengyelová, Géza Pálffy. Bp. – Békéscsaba, 2016. 131–166.

¹⁵ Fugger Mária végrendelete, Vöröskő, 1636. március 26. *Jedlicska P.*: Adatok i. m. 740–742.

¹⁶ *Viskolcz Noémi*: Révay Kata Szidónia, az evangélikus egyház patrónája a 17. században. In: A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben. Kiad. Dienes Dénes, Kegyes Erika, Veres Ildikó. Sárospatak, 2019. 171–182.

¹⁷ Révay Kata Szidónia végrendelete, 1663. augusztus 9. Révay Kata Szidónia levelei férjéhez i. m. 292–298.

¹⁸ Révay Kata Szidónia végrendelete, Pozsony, 1707. július 27. *Viskolcz N.*: Révay Kata Szidónia i. m. 181.

Batthyány Erzsébet kegyessége

Batthyány Erzsébet (1610 k.–1674) életét Zsámbéky Monika könyvében és több tanulmányában is feldolgozta.¹⁹ A grófnő a Domonkos-rend egyik legnagyobb jótevőjének számított a 17. század második felében. Az 1610-es években született Batthyány Ferenc és Lobkovicz Poppel Éva második lányaként.²⁰ S bár az apa református, az anya evangélikus vallású volt, a lányok – Magdolna, Erzsébet és Borbála – katolikus férfiakkal kötöttek házasságot: Magdolna Csáky Lászlóval, Borbála Forgách Zsigmonddal. A későbbiekben hívő katolikusként látjuk őket viszont.²¹ Batthyány Erzsébet 1638. február 16-án Pozsonyban házasodott össze Erdődy Györggyel (1613–1663), a köztük lévő rokonság miatt pápai diszpenzációra volt szükségük, ehhez Erzsébetnek már a menyegző előtt katolizálni kellett.²² A grófnő az Erdődy család Vas vármegyei birtokain, Vépen és Monyorókeréken lakott a családjával. Férje 1663-ban Sopronban bekövetkezett halála után fiával, Erdődy Sándorral vagyoni jogi vitái keletkeztek, amelyből a viszonyuk megromlása következett.²³ Batthyány Erzsébet három lánya, Mária Terézia, Mária Ágnes és Erzsébet domonkos kolostorokban nevelkedtek: Mária Terézia az alsó-ausztriai Tullnban, a két másik lány pedig Studenicében (ma Szlovénia),²⁴ amely már jelzi a renddel való különleges kapcsolatot. Az Erdődy lányok idegen, ausztriai domonkos kolostorba való küldésének kézenfekvő a magyarázata: a magyarországi rend a 16. században a reformáció elterjedése és az oszmán hódítás miatt megszűnt működni, és az említettek voltak a legközelebbi női kolostorok.²⁵

Batthyány Erzsébet patrónusi tevékenysége – amely már házasságában megkezdődött, de özvegysege idején teljesedett ki – a következő pontokban foglalható össze:

¹⁹ *Zsámbéky Monika*: Egy 17. századi grófnő életének tükre (Batthyány Erzsébet végrendelete). Vasi Szemle 53. (1999) 231–253.; *Zsámbéky Monika*: Batthyány Erzsébet. Szombathely, 2012.

²⁰ *Koltai András*: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012 (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai 14. kötet) 76.

²¹ *Koltai A.*: Batthyány Ádám i. m. 109.

²² *Koltai A.*: Batthyány Ádám i. m. 109.

²³ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 233.

²⁴ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 234.

²⁵ *Zsámbéky Monika*: A szombathelyi Szent Márton-templom 17. századi építéstörténete és berendezései. Művészettörténeti Értesítő 50. (2001) 228–229.

1. Alapítvány a szombathelyi domonkos rend tagjainak ellátására, 1658.

A mecenatúra első nagyszabású fejezete volt, amikor 1658-ban egy alapítványt tett a szombathelyi domonkos rendház 12 tagjának ellátására, és az a római központtól elnyerhette a konventi rangot.²⁶ Szombathely ekkoriban egy nem túl jelentős mezőváros, földesura a mindenkori győri püspök volt. A tisztet 1630-tól betöltő Sennyei István a ferenceseket telepítette be, 1634-ben már a templomuk felszentelésére is sor került. 1635-től Draskovich György követte Sennyeit a győri püspöki székben,²⁷ aki 1638-ban a domonkosokat hozta ide és a város határában lévő Szent Márton-templomot adományozta nekik a plébániával együtt. Ezzel a domonkosok – bár sem a középkori Szombathellyel, sem a környékkel nem volt kapcsolatuk – komoly támogatásban részesültek a püspök részéről, de a működéshez további segítségre volt szükségük. Ezt nyerték el 1658-ban Batthyány Erzsébettől.²⁸

2. Kölcsön a szombathelyi iskola és plébánia felépítéséhez, 1667. Az özvegy grófnő 1667. március 30-án 2000 forint kölcsönt adott Szombathelynek, amit a városnak a helyi iskola- és plébániaépítésre kellett fordítania.²⁹

3. A szombathelyi Szent Márton (domonkos) -templom újjáépítése, 1668–1674.

A középkori eredetű templom a reformáció idején nem került a protestánsok kezébe, hanem végig a katolikusoké maradt.

A 17. század első felében egy viszonylag szerényebb, gótikus egyhajós építmény volt, amely folyamatosan javításra szorult.³⁰ Az egyház 1641. évi leltára női mecénások nevét is megőrizte, meglepő módon II. Ferdinánd uralkodó özvegye, Gonzaga Eleonóra (1598–1655) két felszerelést, gazdagon díszített dalmatikákat és kazulákat, Csáky Lászlóné Batthyány Magdolna oltárterítőt adományozott ide.³¹ A templomtól különálló kolostor U alakú épülete már az 1650-es években elkészülhetett.

²⁶ *Zsámbéky Monika*: Szent Domonkos rendjének letelepedése Szombathelyen a 17. században. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1998. 8.

²⁷ *Dominkovits Péter*: Szombathely mezőváros gazdaság- és társadalomtörténete a 17. században. Szombathely, 2019 (Archivum Comitatus Castriferrei 8.) 53–54.

²⁸ *Zsámbéky M.*: Szent Domonkos i. m. 6.; *Dominkovits P.*: Szombathely i. m. 55.

²⁹ *Dominkovits P.*: Szombathely i. m. 60.

³⁰ *Zsámbéky M.*: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 227–228.

³¹ *Zsámbéky M.*: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 230. és 258.

A templomban tehát felújítások voltak szükségek, Batthyány Erzsébet 1668. március 10-én Sopronban kelt adománylevelében – amelyben a saját nevét viseli és özvegyi állapotát sem jelöli – e rekonstrukció költségeinek viselésére vállalkozott. Összesen 6000 forintot biztosított a domonkosok javára azzal a feltétellel, hogy életében hetente egyszer, halála után naponta mondjanak érte egy-egy misét a szerzetesek.³² Építőmestert a grazi kőművesek és kőfaragók céhében tevékenykedő Carlo della Torre építőmester személyében talált, akivel 1668. április 26-án szerződést kötött – ez az egyik olyan ritka mesterszerződés a korból, ahol nő a megbízó. Az alapok kiásását a rendház biztosította, és az építkezéshez szükséges anyagokat is a mester rendelkezésére kellett bocsátani. Az elvégzett munkáért 1200 forint készpénz, ezenkívül ellátás és szállás járt Carlo della Torrénak. Ezt az összeget 1668 és 1672 között 70 forint híján meg is kapta.³³ Torre a Domonkos-rend hagyományai figyelembevételével háromhajós templomot tervezett oldalkápolnákkal, amelynek főbejárata fölött egy a Batthyány-címerrel díszített felirat örökítette meg Batthyány Erzsébet alapítását:

HANC SACRAM AEDEM VOVIT ET DICAVIT
SVMPTIBUS PROPRIIS DIVO MARTINO
EPISCOPO ET CONFESSORI HIC NATO
ILLVSTRISSIMA D(O)M(IN)A D(OMI)NA COMITISSA
MARIA ELIS(A)BETHA DE BOTTIAN 1670.³⁴

A templom Szent Márton-kápolnájában látható egy nagyméretű, a lovon ülő Szent Mártont ábrázoló 17. századi olajfestmény, amely Zsámbéky Monika szerint valószínűsíthetően Batthyány Erzsébet vonásait viseli.³⁵

4. A soproni domonkosok letelepítése, 1674.

A grófnő Sopronban is elősegítette a domonkosok megtelepedését. Ehhez egy soproni házat vásárolt meg a Káldy-fivérektől és Gersei Pethő Lászlótól (mai Szent György utca 5.), majd 1674-ben maga is oda költözött.³⁶ Ezt a házat ajándékozta a Domonkos-rendnek 1674-ben.

³² Zsámbéky M.: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 261.

³³ A szerződés szövegét közölte Zsámbéky Monika: Carlo della Torre szerződése a szombathelyi Szent Márton-templom építésére. Művészettörténeti Értesítő 46. (1997) 83–86.

³⁴ Magyar fordítása: „Ezt a szent hajlékot az itt született Szent Márton püspöknek és hitvallónak ajánlotta és szentelte a saját költségén tekintetes Batthyány Mária Erzsébet grófnő. 1670.” Zsámbéky M.: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 232–236., 266.; Dominkovits P.: Szombathely i. m. 157.

³⁵ Zsámbéky M.: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 241–242.

³⁶ Koppány Tibor: A soproni „domus kaldyana”. Birtoklástörténeti és építészeti

5. Adományok a szombathelyi domonkosoknak, 1673–1674.

Batthyány Erzsébet a fent említetteken kívül több adományt is tett a szombathelyi domonkosoknak. 1673-ban egy vashegyi szőlővel, majd miseruhával és szerpapi felszereléssel ajándékozta meg őket.³⁷

Végül vegyük szemügyre a grófnő 1673. augusztus 6-án Sopronban keltezett végrendeletét: fő örököse egyetlen fia, Erdődy Sándor, emellett a studenicei (Szlovénia) kolostorban lévő két lánya „kiházásítására” kétszer 2000 forintot szánt, azaz a kisasszonyok ekkor még nem voltak beöltözve domonkos apácának.³⁸ A domonkosok azonban nem bizonyultak mindig megbízhatóknak: a korábban a pettaui kolostorból (Ptuj, Szlovénia) Szombathelyre helyezett Kürthy Jácint szerzetesnek – ő Batthyány Erzsébet férjének, Erdődy Györgynek volt egy időben gyóntatója – ugyanis több ládányi értékét is zálogba adta a grófnő „mindenféle derekas portékával”, ezer talléros gyémánt gyűrűjével, gyöngyláncaival, ám a későbbiekben hiába fizette ki neki az 5000 forintnyi zálogösszeget, nem kapta vissza az ékszereit.³⁹

Batthyány Erzsébet a végrendeletében továbbá kijelentette, hogy korábban a szombathelyi domonkos konventnek ígért 6000 forintot kiegészíti még 1000 forinttal, de mivel készpénzzel nem rendelkezik, ezért Óbér (Olbendorf, Ausztria) nevű zálogfaluját és egy vashegyi zálogos szőlőt ad nekik. Mivel ez így összesen 9000 forint értékű, a fennálló 2000 forint többletet a rend a tulajdonos Batthyány Pálnak fizesse meg.⁴⁰ A temetésére 3000 forintot rendelt ezer elmondandó misével.⁴¹ Arról is határozott, hogy Erdődy Sándor és az unokaöccs Batthyány magvaszakadása esetén a vöröskői birtokból 23.500 forint a Domonkos-rendre szálljon, „hogy abból még egy kalastromot építsenek Magyarországon, ha lehet, Kőszeg városában” (ez nem történt meg).⁴² Soproni házáat vagy 4000 forintot megint csak a szombathelyi domonkosokra hagyott, „hogy felépítsék a kalastromot”. Mint az előzőekben láttuk, ezt a pontot 1674-ben felülírta, és a szombathelyiek helyett a soproni domonkosok részesültek a házadományban. Továbbá a Szombathely városnak 1667-ben biztosított 2000 forint kamatai halála után egy a betegek gyógyítására szolgáló ispotály létrehozására fordítandók a rend felügyelete alatt, ehhez még egy szombathelyi szőlőt is nekik adott.⁴³ Ez a kívánsága megvalósult, a kórház

adalékok a Szent György u. 3. Soproni Szemle 68. (2014) 236–237.

³⁷ *Zsámbéky M.*: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 262.

³⁸ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 244.

³⁹ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 243.

⁴⁰ *Zsámbéky M.*: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 262–264.

⁴¹ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 246.

⁴² *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 248.

⁴³ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 248.

Szombathelyen a Gyöngyös kapun kívül, a ferences kolostorral szemben épült fel.⁴⁴

A végrendeletben a sarutlan karmelita rendet is megnevezte a grófnő kedvezményezettként: egyrészt a bécsi rendházukat, amely a 17. században Bécs külvárosában épült fel, másrészt a Lajta melletti remetességüket. Utóbbit Sárfenéken (Mannersdorf am Leithagebirge, Ausztria) a már említett Gonzaga Eleonóra császárné alapította 1644-ben, s az alapkövetetelnél nemcsak ő, hanem III. Ferdinánd uralkodó is jelen volt. Az özvegy császárné által emeltetett és felszerelt, Szent Annának szentelt templom mellett hét remetelak is elkészült, ezek mecenásaiként magyarok is megjelentek, például Draskovich György győri püspök, aki a Szent Istvánról elnevezett házat finanszírozta, Pongrácz György váci püspök és Esterházy László gróf pedig oltárt alapított.⁴⁵ A győri püspök jelenléte azzal is magyarázható, hogy Sárfenék ugyan közigazgatási szempontból Alsó-Ausztriához tartozott, ám egyházmegyei felosztás szerint Győrhez.⁴⁶ A remeték 1654-ben vették birtokba új helyüket. A császári család rendszeresen felkereste őket, Gonzaga Eleonóra pedig többször visszahúzódott ide lelki áhítatra.⁴⁷ Batthyány Erzsébet a bécsi rendháznak 1000 forintot szánt misemondásért, a sárfenéki remetességnek pedig a már korábban adott 3000 forint után újabb 1000 forintot testált, hogy 300 misét olvassanak érte. A grófnő nagyvonalú támogatása a sarutlan karmelitáknak, valamint a császárné által a szombathelyi domonkosoknak tett adomány alapján elképzelhető, hogy a grófnő valamiféle mecenási-kegyességi kapcsolatban állt Gonzaga Eleonórával, de legalábbis mintaként tekintett a császárné kegyes cselekedeteire. A testamentumból még két nagyobb összeg figyelemre méltó: az egyik 1000 forint az Erdődy család Varasd vármegyei birtokán található Remete-Szentkatalin (Remetinc, Horvátország) ferenceseknek járt, a másik 1000 forint a pettaui domonkos kolostornak.⁴⁸ Végül még egy érdekes

⁴⁴ *Bencze József*: Vas megye kórházainak 700 éves története. Vasi Szemle 18. (1964) 538.

⁴⁵ *Anton Mayer*: Die Karmeliter-Eremie St. Anna in der Wüste. Blätter des Vereines für. Landeskunde von Niederösterreich 34. (1900) 120–137.; *P. Alfonz O. Carm.*: A sárfenéki karmelita remetesség. Győri Szemle 12. (1941) 33–38.; Esterházy Lászlóhoz *Marti Tibor*: Gróf Esterházy László (1626–1652). PhD disszertáció. Bp. 2014. 65–66. Itt azonban tévesen szerepel, hogy II. Ferdinánd felesége, a fiatalabb Gonzaga Eleonóra alapította a remetességet.

⁴⁶ *Fazekas István*: Martinus Iwanschitz mannersdorfi plébános és társai esete (1710/1711). In: *Uő.*: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon. Győr, 2014. 130.

⁴⁷ *Mark Hengerer*: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657). Eine Biographie. Wien–Köln–Weimar, 2012. 282., 320., 425., 503.

⁴⁸ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 249.

zenetörténeti adalék is felbukkan: az özvegy 50 forintot adományozott Martl nevű inasának, „ki most a szentmártoni páter dominikánusok kolostorában az orgonamesterséget tanulja”.⁴⁹

Erdődy Györgyné Batthyány Erzsébet 1674. július 4-én hunyt el soproni házában két domonkos atya jelenlétében. Szombathelyen a Szent Márton-templom újonnan kialakított kriptájában helyezték nyugalomra, sírkövén a kegyességéről is megemlékeztek:

„Szabadságát bőkezűségével váltotta meg. Véd rőla, hogy pelikán, akinek keble, szíve és lelkülete a szerzetesek

szükségei, a szűkölködők nyomorúságai és legfőképpen az isteni sugallatok iránt mindig nyitva állt.”⁵⁰

A grófnő koporsója többszöri dűlés és tűzvész ellenére a 20. századig megmaradt. 1995-ben elvégezték a maradványai tudományos feltárását, a koponya alapján pedig az arckonstrukciót.⁵¹ Parthl Szeferfin 18. században élt domonkos szerzetes megfestette őt, mint a rend jötevőjét. A portré típus különleges a korabeli magyar portréanyagot tekintve: az özvegy grófnő jobb kezében egy rózsafüzérrel, baljában a szombathelyi domonkos templom és kolostor látképével egy asztal mellett áll, amelyre a soproni domonkos templom és kolostor ábrázolását fogatták oda egy nagyméretű órával, jelezve a perc mulandóságát a jótékonyosság eredményeként maradandó épületekkel szemben.⁵²

Thököly Éva kegyessége

A szintén vagyonos evangélikus arisztokrata családból származó Thököly Éva (1659–1716) édesapja, Thököly István érintetté vált a Wesselényi-mozgalomban, 1670-ben elfoglalták a várait, elkobozták

1. kép: Batthyány Erzsébet

⁴⁹ *Zsámbéky M.*: Egy 17. századi grófnő i. m. 250.

⁵⁰ *Zsámbéky M.*: A szombathelyi Szent Márton-templom i. m. 253.

⁵¹ *Kustár Ágnes – Árpás Károly*: Batthyány Erzsébet arckonstrukciója. In: *A Batthyányak évszázadai*. Szerk. Nagy Zoltán. Körmend, 2006. 249–256.

⁵² A szombathelyi Szent Márton-templom tulajdona, jelenleg kiállítva a szombathelyi püspöki palotában.

a teljes vagyonát. A fia, Thököly Imre elmenekült, két kiskorú lánya, Mária és Éva pedig 1671-ben Esterházy Pál gyámsága alá kerültek a kismartoni udvarba és hamarosan katolizáltak. Esterházy Pál – aki 1681-től a Magyar Királyság nádora volt, 1687-től birodalmi hercegi rangot nyert – 1652 és 1682 között unokahúgával, Esterházy Orsolyával volt házas, majd az ő halála után négy hónappal feleségül vette a nála 24 évvel fiatalabb gyámleányát, Thököly Évát. Kezdetben jól alakult a házasság, szoros és szerelmes kapcsolatukból hét gyermek született. A viszony azonban az 1680-es évek végétől romlásnak indult, és egyre nagyobb veszekedések robbantak ki közöttük. 1700-ban Esterházy Pál azzal gyanúsította meg a feleségét az alsó-ausztriai bíróságon, Bécsben, hogy meg akarta mérgezni. Thököly Évát letartóztatták, majd bűnösnek találván a tulli domonkos kolostorba zárták. Innen 1701-ben szabadult ki, 1708-ban I. József uralkodó teljesen rehabilitálta.⁵³

A házaspár „ágytól és asztaltól elvált”, s a hercegasszonynak csak perekkel sikerült elvett vagyonáért kártérítést kapnia férjétől, amelyet – mivel soha többet nem térhetett vissza Magyarországra – Bécs közeli alsó-ausztriai birtokok megvásárlásába fektetett. Kiszabadulásához egyébként könnyekkel és alapítványokkal magasrangú egyházi személyiségeket nyert meg magának. Még 1700-ban a Bécshez közeli ferences kegyhelynek, Maria Lanzendorfnak 5000 forintot adott két oltárra abban a reményben, hogy „a mindenható és Szűz Mária megkönyörülnek a helyzetén”, és visszanyeri a szabadságát, illetve a családja kegyelmét.⁵⁴ Ezzel máris egy tekintélyes szerzetest tudhatott maga mellett, Franciscus Cacciát, aki a ferences rendtartomány provinciális és Maria Lanzendorf kegyhely gvárdiánja volt, valamint az uralkodó kedvelt tanácsadója.⁵⁵ Rajta kívül egy Elias nevű kapucinus atyát és harmadikként I. Lipót király személyes gyóntatóját és barátját, a jezsuita Wolff pátert is sikerült a maga oldalára vonnia.⁵⁶

A hercegasszony mély hitét és a katolikus egyház iránti elkötelezettségét azonban már korábban is kifejezte, nemcsak a nehéz-

⁵³ *Margit Kopp*: Denunziert – judiziert – rehabilitiert. Biografische Skizze zu Fürstin Eva Esterházy, geb. Gräfin Thököly (1659–1716). Eisenstadt, 2020 (Mitteilungen aus der Sammlung Privatstiftung Esterhazy Bd. 11.); *Viskolcz Noémi*: A griff és a leopárd háborúja: Thököly Éva és Esterházy Pál szétválása és perei. Miskolci Jogi Szemle 16. (2022) 703–714. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1505> (letöltés: 2022. május)

⁵⁴ Thököly Éva alapítólevele, Bécs, 1700. szeptember 17. Bécsi ferences levéltár, Ladula 45 D I. (számozatlan)

⁵⁵ *Franz M. Eybl*: Abraham a Sancta Clara: Vom Prediger zum Schriftsteller. Tübingen, 1992. 51.

⁵⁶ *Manfred P. Fleischer*: Father Wolff: The Epitome of a Jesuit Courtier. The Catholic Historical Review 64. (1978) 581–613.

ségek és a fogság idején. Az egyházi ünnepek az Esterházyak mindennapi életét is megszabták, különösen sokat jelentettek Esterházy Pál számára a Mária-ünnepek, amelyek tiszteletében Thököly Éva is osztozott a férjével. Ennek egyik legfontosabb aktusaként a családban Esterházy Pál által kialakított gyakorlat nyomán hagyománynyá, mondhatni ünneppé vált a stájerországi Mariazellbe való nyári végi vagy szeptember eleji búcsújárás, bár a szakirodalomban sokat emlegetett 58-szor megtett út forrásokkal nem támasztható alá.⁵⁷ Az ismétlődő áhítat és lelki megújulás rítusa mellett sokszínű patrónusi kapcsolat fűzte a családot a középkori kegyhelyhez: Esterházy Pál és Orsolya Alexandriai Szent Katalin tiszteletére alapítottak itt kápolnát és rendszeresen adakoztak is ide.⁵⁸ A mariazeelli zarándoklatokba Thököly Éva még gyámleányként bekapcsolódott. Említettem, hogy Thököly Mária és Éva katolizálása időpontja nem ragadható meg forrásokban, a nővérek első közös útja 1679-re datált.⁵⁹ Thököly Éva 1682-től hol férjével és családjával, hol csak nővérei társaságában kelt útra Mariazellbe: 1682. szeptemberben valamelyik nénje kísérte, ekkor két aranyangyalt ajándékozott a kegyhelynek. Ugyancsak a férje nélkül járt ott 1684, 1688 és 1694 augusztusában.⁶⁰

A bazilikában ma is látható az az 1689-ben festett nagyméretű fogadalmi kép, amely Esterházy Pált és Thököly Évát ábrázolja, ahogy térden állva adnak hálát a zelli Máriának a két rezidencia, Kismarton és Fraknó töröktől való megmeneküléséért 1683-ban.⁶¹ Ugyanebben az évben (1689) egy új ezüstözött főoltárt készíttetett a herceg – a mestere a bécsi Johann Indau volt –, a látványos fekete színű posztamensre való felállítására és felszentelésére 1691-ben került sor.⁶² A család Thököly Évával együtt már az új oltár előtt vehetett részt a legidősebb Esterházy fiú, a püspök Miklós által celebrált misén 1691

⁵⁷ *Fazekas István*: Arisztokraták és zarándokok: az Esterházy család tagjai Mariazellben. *Limes* 2005. 3. sz. 39.

⁵⁸ *Galavics G.*: Magyar főurak i. m. 103–104.

⁵⁹ Esterházy Orsolya Esterházy Pálnak, Kismarton, 1679. október 7. In: Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése. Kiad. Viskolcz Noémi, Zvara Edina Kiss Erika és Király Péter közreműk. Bp. 2019. Nr. 324.

⁶⁰ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1682. szeptember 26., Kismarton, 1684. augusztus 24.; Kismarton, 1688. szeptember 15.; Kismarton, 1694. június 31. In: Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. I. Levelezés. Kiad. Viskolcz Noémi, Zvara Edina Kiss Erika és Király Péter közreműk. Bp. 2022. Nr. 67., Nr. 110., Nr. 166.; Nr. 231.; *Fazekas I.*: Arisztokraták i. m. 43.

⁶¹ *Galavics Géza*: Esterházy Pál és Thököly Éva fogadalmi képe 1689. In: Mariazell és Magyarország i. m. 395–397.

⁶² Chrysostomus páter Esterházy Pálnak, Mariazell, 1691. augusztus 8. MNL OL P 125 Nr. 2892. *Galavics Géza*: A mariazeelli kegyoltár. In: Mariazell és Magyarország i. m. 113–114.

augusztusában.⁶³ Mariazellen kívül más kegyhelyeket is felkeresett Thököly Éva, így elzarándokolt a Kőszeg melletti Velem Szent Vid kápolnájához és Lorettóban járt lelkigyakorlaton.⁶⁴

A hercegasszonynak a katolikus egyházhoz és intézményeihez való kötődését ebben az időszakban jól adatalja az 1688-ban írt végrendelete, amelynek tizből az első hat pontja az egyháznak tett (mise) adományokat sorolja:

- 2000 misemondást rendelt a lelki üdvéért, a birtokaikon élő ferencesek, ágostonosok, szerviták, pálosok összesen 1000 forintot kaptak ezért;
- a boldogasszonyi ferencesek kápolnájában való heti egy-egy misemondásért külön 500 forintot adott;
- meghagyta, hogy a boldogasszonyi országútra faragjanak egy Mária-kőszobrot nevével és címerével – 100 forintért;
- a kismartoni Szent József (ágostonos) -kolostor apácáinak ugyancsak a rá emlékező misékért 300, ugyanitt az ispotálybeli szegényeknek 100 forintot szánt;
- a lorettomi szervitáknak 1000 forintot adott a mindennapi lelkéért való misézésért;
- Bécsben a Klagbaumnál lévő lepraház szegényeinek („hagyok az Bécsi Klok Pámhoz”) 100 forint járt.⁶⁵ Ez a közép-kori eredetű kórházi intézmény a ragályos betegek ápolásával foglalkozott.

Összesen tehát 3100 forintot hagyott elsősorban a saját lelki üdvéért, az egyetlen maradandó emlék egy faragott kőszobor lett volna Boldogasszonyban. Láthatólag az Esterházy-birtokokon élő boldogasszonyi ferenceseket, a kismartoni ágostonosokat és a lorettomi szervitákat részesítette támogatásban Thököly Éva.

Mecénási tevékenységére az 1690-es évtizedből is ismeretek adatok: a boldogasszonyi ferenceseknek egy kápolna építésére adományozott 500 forintot, 1694-ben pedig a pöllai ágostonosok rendfőnöke, Michael Joseph Maister köszönte meg neki az értékes miseruhát, amit ígérete szerint ünnepélyes alkalmakkor viselni fog. Az előljáró sajnálkozott, hogy nem találkozott személyesen a hercegasszonnyal otllétekor, és kérte, hogy máskor is jöjjön el.⁶⁶ Thököly

⁶³ *Fazekas I.*: Arisztokraták i. m. 41–42.

⁶⁴ Thököly Éva Esterházy Pálnak, Kismarton, 1691. július 9.; Kismarton, 1694. március 25. Kiad. Viskolcz Noémi, Zvara Edina Kiss Erika és Király Péter közreműk. Bp. 2022. Nr. 192., Nr. 230.

⁶⁵ Thököly Éva végrendelete, Kismarton, 1688. április 4. MNL OL P 108 Rep. 41. Fasc. F. Nr. 324.

⁶⁶ Thököly Éva alapítólevele, Boldogasszony, 1693. február 25. MNL OL P 108

Éva ajándéka nyilván a stájerországi Pöllauberg Mária búcsújáróhelynek szült, a gyönyörű középkori eredetű gótikus kegytemplomot a városbeli ágostonosok gondozták.⁶⁷

S végül Thököly Éva személye egy teológiai mű dedikáltjaként is feltűnik: Otrókócsi Fóris Ferenc Esterházy Pálnak és neki ajánlotta az 1699-ben Nagyszombatban megjelent Isten előtt járóknak tökéletessége című művét.⁶⁸ Az 1694-ben katolikus hitre tért és 1699-től a nagyszombati egyetemen jogtudományt tanító Otrókócsinak ez a műve a kegyesség gyakorlásáról, a hívőnek önmaga megismeréséről, önvizsgálatáról, a bűn megéléséről és megbocsátásáról szól.⁶⁹ A szerző szerint Esterházy a férfiak, Thököly Éva a nők számára példadép a vallás és a kegyesség gyakorlásában.

Thököly Évának 1688-at követően még egy Bécsben 1708. augusztus 16-án kelt végrendeletét ismerjük, amelyet halála után egy nappal, 1716. augusztus 22-én hirdettek ki.⁷⁰ Arra már Bubryák Orsolya is felfigyelt, hogy ebben csak igen kevés teret szentelt a családjának, így az Esterházy Páltól származó két gyermekének, Józsefnek és Teréziának.⁷¹ A lányával való elhidegülés oka az lehetett, hogy egy korabeli híradás szerint Terézia vádolta meg a mérgezés kísérletével, amit Thököly Éva egyébként soha nem ismert el.⁷² A terjedelmes testamentum 39 pontjának a fele a különféle egyházi személyeknek, illetve osztrák és magyar szerzetesrendeknek tett adományokat sorolja fel. Többségükben a halála utáni emlékmisékért hagyományozott jelentős mennyiségű pénzt, például az osztrák ferencesek provin-

Rep. 1. Fasc. L. Nr. 154.; Michael Joseph Maister Thököly Évának, Pöllau, 1694. november 1. MNL OL P 125 Nr. 6751.

⁶⁷ *Fritz Posch*: Maria Pöllauberg. Zur Geschichte der Kirche, der Wallfahrt und der Pfarre. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. 62. (1971) 49–75.

⁶⁸ *Monok István – Zvara Edina*: Esterhasiana Bibliotheca: A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója. Bp. 2020. Nr. 165. és Nr. 580.

⁶⁹ *Fallenbüchl Ferenc*: Otrókócsi Fóris Ferencz élete és irodalmi működése. Magyar Sion 13. (1899) 378–379.

⁷⁰ Thököly Éva végrendelete, Bécs, 1708. augusztus 16. Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Familienarchiv Erdödy, Lad. 3. Fasc. 4. Nr. 6. Köszönöm Bubryák Orsolyának, hogy rendelkezésemre bocsátotta a forrást.

⁷¹ *Bubryák Orsolya*: Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak átörökítése a kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben. In: *Erzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850)*. Szerk. Erdélyi Gabriella. Bp. 2019 (Magyar család-történetek: Tanulmányok 4.) 44–45.

⁷² *Ferdinand Oppl – Martin Scheutz*: Die Transformation des Wiener Stadtbildes um 1700. Wien, 2018 (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 61.) 49.

ciájának 1500 forintot 3000 mise mondásáért. A sümegi, boldogaszszonyi, nagyszombati, soproni, kismartoni ferenceseknek, a lorettomi szervitáknak, a máriavölgyi pálosoknak és a badeni ágostonosoknak 500 forintot, a lékai ágostonosoknak 1000 forint tőkekamatait hagyta ugyanerre a célra. A szegényekről és betegekről is megemlékezett: Maria Lanzendorfnak 100 forintot, a már említett bécsi Klagbaum kórháznak 100 forintot szánt.

Azokról a páterekről sem feledkezett el, akik a nehézségei során mellette álltak és lelkiileg támogatták. A már említett Franciscus Caccia, a szintén ferences Emericus Pfindner – a bécsi Szent Jeromskonvent előjárója –⁷³ és egy bizonyos Johann Huber atya fejenként 1000 forintban részesültek, a kismartoni városi plébános Matthias Mark 200 forintban.

Ezeknél még fontosabbak voltak azok az összegek, amelyek mondhatni, hogy valódi mecenatúrát jelentettek, három ilyen tétel is volt a végrendeletben:

1. A lékai ágostonosoknak 3000 forintot adományozott az általa elkezdett épület befejezésére. A lékai Ágoston-rendi templomot és kolostort Nádasdy Ferenc alapította 1656-ban. A Pietro Orsolino tervei alapján elkészült épületet 1669-ben szentelték fel. A főhajó alatti kriptában a Nádasdy és a Draskovich családok temetkezőhelyét alakították ki.⁷⁴ Nádasdy Ferenc vagyonának elkobzása után sógora, Esterházy Pál szerezte meg a lékai uradalmat, az ő kegyurasága alatt tovább fejlődött az 1683-as török pusztításoktól egyébként megkímélt birtokközpont. Ám míg a templom építéstörténete nagy vonalakban tisztázott,⁷⁵ a kolostoréról csak kevés adat áll rendelkezésre, feltehetőleg csak annak elkészülte után fogtak hozzá. Egy 1740-ből származó metszet a templomhoz kapcsolódóan három szárnyú, két-szintes épületet ábrázol, és a nyugati szárnyról feltételezhető, hogy az 1720-as években emelték.⁷⁶ Tehát Thököly Éva a kolostor tömbjének befejezését támogathatta.

2. A ferencesek kezdeményezésére – mivel Linzben még nem volt rendházuk – a Magyar Kamaránál lévő néhány ezer forintját s ezenkívül 12.000 forintot az új, felépítendő kolostorra hagyott a hercegné azzal a feltétellel, hogy az alapítónő lelkéért halála évfordulóján és

⁷³ *Placidus Herzog*: *Cosmographia Austriaco-Franciscana seu exacta descriptio Provinciae Austriae. Coloniae Agrippinae, 1740.* 250.

⁷⁴ *Ugry Bálint*: Egy 17. századi főúri temetkezőhely. Nádasdy Ferenc országbíró és a lékai Ágoston-rendi templom Nádasdy-kriptájának kialakítása. *Művészettörténeti Értesítő* 63. (2014) 307–324.

⁷⁵ *Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf (Österreichische Kunsttopographie LVI.)* Bearb. von *Judith Schöbel – Ulrike Steiner*. Horn, 2005. 328–330.

⁷⁶ *Die Kunstdenkmäler i. m.* 350–351.

hetente kétszer emlékező misét mondanak. Bár a végrendeletből nem derül ki, hogy a Magyar Kamaránál mennyi pénze volt Thököly Évának, más források szerint összességében 20.000 forintot tett ki a teljes summa.⁷⁷ Ez olyan súlyú támogatás volt, hogy még a 18. század első nagy osztrák ferences-rend történetébe is bekerült Thököly Éva, mint alapító. De hiába keresnénk

2. kép: A ferences templom és kolostor Poppingban (Herzog: *Cosmographia Austriaco-Franciscana*. Wien, 1740)

a linzi ferenceseket, ugyanis itt soha nem sikerült rendházat létrehozniuk a komoly erőfeszítések ellenére sem. Thököly Éva hagyatékában egyébként maradtak olyan kézzel rajzolt linzi térképek, amelyek az építkezésre alkalmas telkeket jelölik.⁷⁸

Linz helyett a 15. században alapított felső-ausztriai puppingi ferences kolostorba investálták az osztrák provincia elöljárói a hercegné pénzét, amit az említett rendtörténetben új alapításnak neveznek (a vonatkozó fejezet címe: „De noviter aedificato et neo-fundato Conventu”).⁷⁹ Erre azért volt szükség, mert az ottani épületállomány nagyon leromlott. Az építkezés, jobban mondva a felújítás 1728-ban kezdődött és néhány éven belül be is fejeződött, ennek, illetve Thököly Éva finanszírozásának köszönhetően a szerzetesek létszáma 35 főre nőtt.⁸⁰ A puppingi ferencesek ettől kezdve ápolták a hercegasz-

⁷⁷ Magyar Kamara Esterházy Pálnak, Pozsony, 1705. május 25. MNL OL P 108 Rep. 41 Fasc. E Nr. 259.

⁷⁸ Kopp M.: Denunziert i. m. 131., 138–139.

⁷⁹ P. Herzog: *Cosmographia* i. m. 485–486.

⁸⁰ Evermod Hager: Die St. Otmarkapelle und nachmalige St. Wolfgangskirche

szony emlékét, és egy a kolostorkertben álló kápolna is az ő nevét („Evakapelle”) viselte, amelyet azonban ma hiába keresnénk. II. József 1786-ban feloszlatta a szerzetesrendet, 1801-ben a kolostort és a templomot lebontották, a jelenlegi épületegyüttes 19. századi.⁸¹

3. Végül egy szokatlan célt is megjelölt Thököly Éva az adományai között. Komoly tőkeösszeget, 4000 forintot szánt olyan kegyes társulat létrehozására Linzben – vagy ha ott nem lehetséges, akkor Ybbs-ben –, amely a tisztítóútzben szenvedő lelkekért és mennybe jutásukért tevékenykedik. A működést az éves kamatokból kell fedezni. Az ilyen típusú, a szenvedéssel, halállal, haldoklással foglalkozó ún. Totenbruderschaftok a 17. század második felében terjedtek el Közép-Európában, megalakulásukhoz mintául az ún. „kaiserlich-königliche Totenbruderschaft” szolgált, amit 1638-ban alapított Gonzaga Eleonóra császárné. A társulatok fundációjához pápai engedély volt szükséges, az alapítók többnyire egyházi méltóságok, de világiak is előfordultak köztük, tagokká általában társadalmi helyzetől függetlenül válhattak nők és férfiak egyaránt.⁸² További adatot nem találtam arra nézve, hogy létrejött-e Thököly Éva végakarátának megfelelően a társulat, de ahogyan a puppingi építkezés megvalósult, úgy ezt is elképzelhetőnek tartom.

A hercegasszony Bécsben hunyt el 1716. augusztus 21-én. Kívánságának megfelelően Maria Lanzendorfban temették el a ferences templomban. Ma is látható az a falba illesztett, művészien faragott márványepitáfium – tetején az egyesített Esterházy- hercegi és Thököly-címerrel, két oldalon zokogó női alakokkal és puttókkal –, amelynek felirata szerint Esterházy Éva hercegné, „Palatinissa Hungariae” mindent Jézus Krisztustól nyert és neki hagyott.⁸³

Összegzés

Batthyány Erzsébet és Thököly Éva személyében a katolikus egyházat, a szerzetesrendeket nagylelkűen támogató patrónákat ismerhet-

in Puppung. Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines 80. (1924) 132.

⁸¹ *Florentin Nothegger*: Geschichte des Franziskanerklosters Puppung (1477–1968) Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz 11. (1996–1997) 5–22.

⁸² *Claudia Resch*: Die kaiserlich-königliche Totenbruderschaft in Wien. „Bündnuß und höchst Lob-würdige Allianz” zum Heil der Seelen. In: Bündnisse. Politische, soziale und intellektuelle Allianzen im Jahrhundert der Aufklärung, Hg. von Franz M. Eybl, Daniel Fulda, Johannes Süssmann. Wien–Weimar, 2019. 183–194.; *Tüskés Gábor – Knapp Éva*: Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században. Néprajzi Látóhatár 1992. 3–4. sz. 25.

⁸³ *P. Herzog*: Cosmographia i. m. 693.; *Kopp M.*: Denunziert i. m. 150.

tünk meg. Önálló mecénási tevékenységük, amely már férjükkel való együttélés során megmutatkozott, özvegyességük, illetve elhagyatottságuk idején még inkább kiteljesedett. A mély vallásosság és kegyesség mellett ebben az is szerepet játszhatott, hogy Batthyány Erzsébet magányában, Thököly Éva szerencsétlenségében az egyház képviselőitől kapott segítséget.

Mindkét asszony a fiát tette meg fő örökösévé, és a lányaik is részesültek a hagyatékból, emellett komoly összegeket szántak az egyházi támogató környezetre. Batthyány grófnő a domonkosokra, akiknek a 16. századi megszűnését követően segítette a másodszori magyarországi letelepülésüket Szombathelyen és Sopronban. Thököly Éva pedig a ferencesekre és más rendekre is. Nagyszabású hagyatéka annyira felhőborította a fiát, Esterházy Józsefet, hogy megtámadta anyja végrendeletét, a pereskedés a Ferences-renddel még évekig elhúzódott. Mindkét nő külön temetkezett a férjétől. Batthyány Erzsébet házasságáról nem ismertek olyan adatok, hogy megromlott volna, de hosszú özvegysege alatt a domonkosoktól kapott lelki támogatás minden bizonnyal jobban nyomott a latban. A grófnő pártfogói tevékenysége Stájerországtól a szűkebb régiójáig – a pettau kolostortól a bécsi és sárfenéki karmelitáig – terjedt, de elsősorban a hozzá közel lakó domonkosokat érintette a legjobban. Thököly Éva látóköre érthető módon távolabb, egészen Felső-Ausztriáig ért (Linz és Ybbs an der Donau), s végül is a puppingi ferences kolostor újjáépítését sikerült megvalósítani az alapítványából. Patrónusi szándékukban mindkettőjüknek mintául szolgálhattak császári feleségek, így II. Ferdinánd özvegye, a kegyességéről ismert Gonzaga Eleonóra császárné, illetve Amália Vilma, I. József király felesége, majd özvegye.

Befejezésül a két asszony végrendeletének egy feltűnő jellegzetességére szeretnék kitérni: mindketten nagyon sokat adományoztak a haláluk utáni szentmisék mondására. Ennek oka a kor halálra vonatkozó nézeteiben keresendő. A lelki üdvösség biztosítása, a purgatóriumi szenvedések enyhítése, és nem utolsósorban a halál utáni liturgikus emlékezet fenntartása elsőrangú célja volt minden hívőnek. A két arisztokrata nő végrendeleteit összevetve kortársaikkal, kiemelkedik az általuk rendelt misék száma, az erre szánt készpénz összegek és a külön tett misealapítványok,⁸⁴ ahogy ezt az alábbi két táblázat is szemlélteti:

⁸⁴ Néhány példa *B. Bastl*: Tugend, Liebe, Ehre i. m. 351–353.; Főnemesi misealapítványokra irányuló kutatásokat Fedeles Tamás végzett a késő középkori korszakra vonatkozóan, *Fedeles Tamás*: „Medicina contra peccata mundana”. Későközépkori főúri misealapítványok. Századok 148. (2014) 443–469. A liturgikus emlékezet témához *Lóvei Pál*: Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. Akadémiai doktori értekezés. I.

Hely	Időpont / Misék száma	Összeg
Szombathelyi domonkosok (amennyiben itt temetik el)	halála után 1000 mise	3000 fl
Sárfenéki karmeliták	halála után 300 mise	1000 fl
Bécsi sarutlan karmeliták	2000 mise	1000 fl
Soproni jezsuiták	nincs meghatározva (kb. 2000 mise)	1000 fl
Pettaui domonkosok	nincs meghatározva (kb. 2000 mise)	1000 fl
Összesen	kb. 7300 mise	7000 fl

1. táblázat: Batthyány Erzsébet miserendelése a végrendeletében (1673)

A grófnő rendelése szerint tehát három szerzetesrendhez kötődően öt egyházban kellett végezni számára a miseszolgáltatást, ilyen feladatokat elsősorban a nagyobb létszámú rendek tudtak ellátni, semmint egyszerű plébániák.

Thököly Éva a miserendeléseken kívül három misealapítványt is tett:

Hely	Időpont / Misék száma	Összeg
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	a halála utáni első három napon / nincs meghatározva (kb. 600 emlékmise)	300 fl
Maria Lanzendorf, ferencesek (amennyiben itt temetik el)	évente halála évfordulóján (Anniversarium) / egy emlékmise	misealapítvány: 600 fl tőke / éves kamata: 30 fl
egy a provinciális által kiválasztott ferences kolostor	hetente kétszer	misealapítvány: 3000 fl tőke / éves kamata: 150 fl
a ferencesek osztrák provinciája	a halála után azonnal / 3000 emlékmise	1500 fl

ferencesek (Sümeg, Boldogasszony, Nagyszombat, Szentkatalin, Sopron, Kismarton) szerviták (Léka) pálosok (Máriavölgy) ágostonosok (Baden)	nincs meghatározva sem az időpont, sem a mennyiség (kb. 1000 emlékmise)	500 fl
bécsi kapucinusok	400 emlékmise	200 fl
bécsi belvárosi ágostonosok	400 emlékmise	200 fl
lékai ágostonosok	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta / egy-egy emlékmise	misealapítvány: 1000 fl tőke / éves kamata: 50 fl
ferencesek Linzben (vagy máshol)	évente halála évfordulóján (Anniversarium) és havonta kétszer / emlékmise	12.000 fl tőke (építkezésre)
Matthias Markl kismartoni városi plébános	100 emlékmise	200 fl
Összesen	tőkekamatokból „örök-re”: halála után: 5500 emlékmise	4600 fl tőkepénz 2900 fl egyszeri összesen 7500 fl

2. táblázat: Thököly Éva miserendelése és misealapítványai a végrendeletében (1708)

Thököly Éva tehát összesen 13 egyházban 2900 forintért „rendelt” egyszeri misemondást a halála után, amely 5500 mise elmondását tette lehetővé, és ezenkívül 4600 forintnyi tőkével három alapítványt is létrehozott (lékai ágostonosoknak, a ferenceseknek Maria Lanzendorfban és a végrendelete megírásakor még nem ismert, felépíteni kívánt ferences kolostornak), a kamatokból halála évfordulóján és még havi rendszerességgel is „örökre” gondoskodott a lelki üdvösségéről. Hozzátennem, hogy a hercegasszony nemcsak a saját lelki üdvére gondolt, hanem a mindenkitől elhagyatott szegényeknek is rendelt misemondást több helyen is, visszaemlékezve a saját magányára és szenvedéseire a fogsága idején. A végrendeletekből ilyen formán ré-

szesedett szerzetesrendek jól jártak, hiszen a kegyes adományok révén a megélhetésük és ellátásuk biztosítása mellett a templom- és kolostorépületekre, valamint a liturgikus felszerelésekre is tudtak fordítani.⁸⁵ Thököly Éva törekvése az emlékezete ilyen megőrzésére talán azért is érthető, mert hogy az Esterházy hercegi család emlékezetkultúrájából kizárták a neki tulajdonított mérgezési kísérlet miatt.

Ha a végrendeletekben tett összes kegyes adományt összegezzük az építkezésektől kezdve a felszereléseken és oltáralapításokon át egészen a miserendeléséig, akkor Batthyány Erzsébet kb. 15.000 forintot, Thököly Éva pedig kb. 35.000 forintot hagyományozott kegyességi célokra, amely egyedülállóvá teszi őket a kor női mecénásai között. Törekvéseiket siker koronázta, hiszen emléküket a mai napig ápolják Szombathelyen és Maria Lanzendorfban.

⁸⁵ *Fedeles T.* „*Medicina contra peccata mundana*” i. m. 457–458.